

Rapportage over het Moonshotproject 'Het bouwen van een ecosysteem rond hergebruik en recycling van beton en staal in de provincie Zuid-Holland'

Jacqueline Cramer (ketenregisseur) en Martin van der Vliet (secretaris)

Dit document doet verslag van de werkzaamheden die in de periode maart-december 2025 zijn uitgevoerd in het kader van het Moonshotproject 'Het bouwen van een ecosysteem rond hergebruik en recycling van beton en staal in de provincie Zuid-Holland'. Hieronder zullen de volgende punten besproken worden:

1. Doelstelling van de moonshot
2. Ambitie
3. Consortium samenstelling
4. Plan van aanpak en actielijnen
5. Vervolgactiviteiten

Op grond van de opgedane leerervaringen zal in januari 2026 een korte handreiking geschreven worden gericht op derden die vergelijkbare initiatieven willen starten.

1. Doelstelling van de moonshot

De doelstelling van dit project is om hergebruik en recycling van beton en staal in de bouw op te schalen door het bouwen van een ecosysteem, waarin private en publieke opdrachtgevers en bouwbedrijven samenwerken.

Het Versnellingshuis heeft een subsidie van 40 k€ ter beschikking gesteld om dit initiatief ten uitvoer te brengen in het kader van hun Moonshot programma.

2. Ambitie

De ambitie van het project is om met ketenpartners een zo hoog mogelijke circulariteit van beton en staal te realiseren in de provincie Zuid-Holland, met in volgorde van prioriteit levensduurverlenging, hergebruik en recycling. Gezamenlijk willen zij ervoor zorgen dat de beton- en staal reststromen circulair teruggebracht worden in de bouwketen met prioriteit voor hergebruik en - indien niet mogelijk - recycling van deze materiaalstromen. Dit doen ze door het aanbod hiervan te creëren via circulair slopen en de vraag naar deze producten in de nieuwbouw te vergroten door samenwerking met elkaar. Zo wordt het huidige kip-ei probleem 'zonder vraag geen aanbod en omgekeerd' doorbroken.

Dit initiatief leidt tot aanzienlijke verlaging van de milieu-impact van beton en staal (waaronder de uitstoot van CO₂). Bovendien verlaagt het de schaarste aan grondstoffen, en de daarmee samenhangende kostenstijging en neemt het gebruik van primaire grondstoffen in 2030 aanzienlijk af. Dit sluit aan bij de nationale doelstellingen van het Nationaal Programma Circulaire Economie. Opschaling van het aanbod en de vraag biedt ook economische voordelen. De kostprijs daalt als vraag en aanbod gemakkelijk op elkaar kunnen worden afgestemd door grote hoeveelheden te verhandelen materiaal.

Door deze ambitie gezamenlijk in ketenverband te realiseren met overheid, woningcorporaties en bedrijfsleven kan in Zuid-Holland een gesloten en werkend ecosysteem rond hergebruik en recycling van beton en staal georganiseerd worden dat zowel economisch als ecologisch kansen biedt.

De resultaten van deze samenwerkingsovereenkomst kunnen gebruikt worden als voorbeeld voor andere regio's in Nederland hoe zij het bouw materiaal beton en staal circulair kunnen maken. Dit vormt de basis waarop via contracteisen landelijk gestuurd kan worden op circulariteit, met name in de B&U.

3. Consortium samenstelling

De volgende partners zijn aangesloten bij het initiatief: Provincie Zuid-Holland, gemeenten Den Haag, Rotterdam, Leiden en drie Bollenstreek gemeenten (Teylingen, Hillegom en Lisse), woningcorporaties Vidomes, Stek Wonen en Haag Wonen, Rijksvastgoedbedrijf, TBI/JP van Eesteren, Dura Vermeer, AW Groep, Stebru, Heijmans, BAM, Strukton, TBI/Era Contour en Ouwehand Bouw. Overige ketenpartners worden via aanbesteding en inkoop gecontracteerd. Bouwen met Staal en Betonhuis leveren inhoudelijke input.

Toelichting

Aanvankelijk bestond de groep betrokken partners uit alleen de provincie Zuid-Holland en de genoemde gemeenten. Delft is ook benaderd via een gesprek met de verantwoordelijk wethouder. De interesse voor deelname was er, maar het ontbrak aan capaciteit binnen de interne organisatie. Bij de start bleek al snel dat de bouwvolumes van de gemeenten te beperkt zijn om de afzet van de gesloopte, herbruikbare beton- en staalementen mogelijk te maken. Bovendien kan de kringloop veel kostenefficiënter gesloten worden als meer partijen meedoen. Daarom zijn vervolgens Rijksvastgoedbedrijf, de genoemde 9 bouwbedrijven en 3 woningcorporaties benaderd om ook mee te werken, aan zowel circulair slopen en fysiek opslaan als hergebruik in de bouw. Deze partners waren voorgedragen door de betrokken publieke opdrachtgevers omdat zij met hen samenwerkten in de Provincie Zuid-Holland. De benaderde organisaties waren na een telefonische of Teams toelichting redelijk snel bereid om deel te nemen. De hoofdreden was dat men het belang van krachtenbundeling inzag en bij wijze van spreken op een initiatief als dit zat te wachten. Individueel konden de organisaties te weinig massa maken om hergebruik en recycling van beton en staal efficiënt te organiseren en financieren.

4. Plan van aanpak en actielijnen

Het plan van aanpak bestaat uit acht actielijnen. Voor de uitwerking van deze actielijnen zijn 35 bilaterale telefonische of Teams gesprekken en 7 Teams gesprekken in klein verband gevoerd. Daarnaast zijn er 6 overleggen met de publieke opdrachtgevers gehouden (waarvan 1 fysiek en 5 op Teams) en 2 Teams overleggen separaat met RVB, 3 woningcorporaties en 9 bouwbedrijven georganiseerd. Van alle gesprekken en overleggen zijn verslagen gemaakt.

De inhoud, resultaten en vervolgspraken zullen hieronder per actielijn worden toegelicht.

- a. **Opstellen van aanbestedings- en inkooprichtlijnen rond circulair slopen van beton en staal** uit de publieke en private burgerlijke - en utiliteitsbouw (B&U) (inclusief daarbij horende infra, zoals bestrating, straatmeubilair en kademuuren) opdat deze bouwmaterialen kunnen worden hergebruikt of gerecycled.

Inhoud. Aan deze activiteit doen alle betrokken partijen in principe mee. Het gezamenlijk streven was om als ambitie een aantal circulaire principes te formuleren en een protocol met contracteisen op te stellen waarin niet alleen eisen voor slopen (inclusief een materiaalinventarisatie vooraf) maar ook voor het terugbrengen van beton en staal in de keten worden opgenomen.

Resultaten. Allereerst hebben de ketenregisseur Jacqueline Cramer en secretaris Martin van der Vliet een conceptversie geformuleerd op basis van beschikbaar materiaal en door de partners aangereikte informatie. Deze eerste versie is tijdens de overleggen met de publieke opdrachtgevers en de private opdrachtgevers, inclusief RVB in een aantal rondes besproken. De conceptversie daarvan is ook besproken met degenen die binnen de betrokken organisaties hiermee in de uitvoering moeten werken. Met al deze input zijn de definitieve 'Aanbestedings- en inkooprichtlijnen voor circulair slopen (inclusief hergebruik en inzet van recyclaat)' tot stand gekomen. Tijdens de opstelling van deze richtlijnen zijn ook de kosten en baten van circulair slopen en verwaarden van beton- en staalementen en -reststromen besproken. Het bleek erg

lastig om hiervan een eenduidig beeld te krijgen aangezien de context per project verschilt. Wel concludeerden we dat de kosten-efficiëntie vooral toeneemt, als de regie van het gehele proces (van sloop tot nieuwbouw) in handen van één partij ligt en gewerkt wordt met een daarop toegesneden businessmodel. Daarnaast maakt het enorm uit in kosten naarmate de tijdelijke opslag van gesloopte beton- en staalementen zo kort mogelijk is.

Tot slot is geïnventariseerd hoeveel sloopprojecten de betrokken partners in 2026 verwachten. Dit leidde tot het volgende generieke overzicht:

	Indicatieve sloopvolumes
Publieke OG's	De publieke opdrachtgevers verwachten aan sloopvolume de volgende hoeveelheden: 5000 ton/jaar; ca. 8 sloopprojecten; twee appartementengebouwen; een object per jaar
Private OG's	De private opdrachtgevers geven aan dat zij beperkte sloopvolumes verwachten. Het gaat om enkele projecten per jaar.
	De verwachte sloopvolumes zijn dus beperkt, maar voldoende om ervaring op te doen met de gemaakte afspraken.

Uit dit overzicht blijkt dat de verwachte sloopvolumes beperkt zijn, maar voldoende om hiermee te starten.

Vervolgafspraken. Met alle partners is afgesproken dat zij de Aanbestedings- en inkooprichtlijnen in 2026 gaan toepassen in hun projecten in de provincie Zuid-Holland. Aangezien Leiden al werkte met een eigen protocol, volgt deze gemeente dit protocol.

b. Organiseren van fysieke locaties voor tijdelijke opslag van herbruikbare beton- en staal-elementen in de provincie Zuid-Holland

Inhoud. Het tijdelijk opslaan van herbruikbare beton- en staalementen is een belangrijke schakel om hergebruik in nieuwbouw mogelijk te maken. De vraag is wie daarin de regie neemt en waar deze locaties kunnen worden gevonden.

Resultaten. De provincie Zuid-Holland is bezig met het organiseren van ruimte voor permanente hubs voor urban mining op bedrijventerreinen in een regionaal proces samen met gemeenten en andere stakeholders. Zij heeft zich opgeworpen om een coördinerende rol te spelen in het vinden van geschikte tijdelijke locaties voor opslag zolang die permanente hubs nog niet gerealiseerd zijn. De provincie heeft in eerste instantie een overzicht gemaakt binnen haar eigen areaal van overhoekjes en oude steunpunten die voor tijdelijke opslag geschikt kunnen zijn.

Daarnaast heeft Jacqueline Cramer geïnformeerd of staalhandelaren die gevestigd zijn in Zuid-Holland mogelijk geïnteresseerd zijn in het aanbieden van opslagruimte. Op dit moment is dat niet het geval; wel in andere delen van het land. Hergebruik van staalementen is wel kansrijk uit milieu en kostenoverwegingen en over het algemeen technisch haalbaar vanwege de gestandaardiseerde maten en relatief gemakkelijke aanpassing daarvan.

Ook heeft zij nagevraagd of er betonproducenten ruimte hebben voor opslag van betonelementen. De gemeenten hebben meestal zelf al opslagmogelijkheden gecreëerd voor hun bestratingsmaterialen en VBI is bereid om op hun locatie in Zuid-Holland kanaalplaten terug te nemen en opnieuw geschikt te maken voor hergebruik (inclusief certificering). Kanaalplaten zijn naast bestratingsmaterialen de eerste betonelementen die voldoende gestandaardiseerd zijn om te kunnen hergebruiken. Andere betonelementen in de B&U zijn over het algemeen al gauw maatwerkproducten.

Vervolgafspraken. De provincie onderzoekt in het voorjaar 2026 welke van haar eigen locaties daadwerkelijk tijdelijk beschikbaar gesteld kunnen worden, ook in overleg met andere besluitvormende partijen (waaronder gemeenten). Daarnaast onderzoekt de provincie een samenwerking met het rijk (via RVO) om tijdelijk rijkslocaties beschikbaar te krijgen. Tot slot wordt onderzocht of het zinvol is om naast een statische lijst van tijdelijke opslaglocaties, deze

(tijdelijke) opslag via een digitale marktplaats voor marktpartijen beschikbaar te maken, mogelijk aangevuld met andere (tijdelijke) opslagmogelijkheden bij andere marktpartijen. Parallel hieraan houdt Jacqueline Cramer contact met VBI over mogelijke opslag van kanaalplaten. In de vervolgfase zal op basis van praktijkervaringen meer duidelijkheid gecreëerd kunnen worden over de technische en financiële haalbaarheid van hergebruik van beton- en staalementen.

c. Opzetten van een digitaal moederplatform voor het afstemmen van vraag naar en aanbod van herbruikbare beton- en staalementen in de provincie Zuid-Holland

Inhoud. Om de aangeboden, geoogste beton- en staalementen vindbaar te maken is stap één om een moederplatform op te zetten en ervoor te zorgen dat data op transparante en eenduidige wijze worden opgeslagen. Met dit moederplatform kunnen andere digitale, commerciële platforms worden verbonden, waardoor data toegankelijk zijn en versnippering wordt voorkomen.

Resultaten. Er is overleg gevoerd met partijen die actief zijn op het gebied van het bouwen van een moederplatform en maken van een standaard voor digitale opslag van staal- en betonelementen. Gesproken is met een vertegenwoordiging van Stichting Ketenstandaard. Deze Stichting heeft 4000 aangesloten bedrijven die gebruik maken van de standaarden die de stichting uitbrengt.

Bouwen met Staal heeft voor hergebruik van staalementen een NTA voor niet vermoeiingsbelast staal gereed. Deze biedt handvatten om de informatie in kaart te brengen die nodig is om geoogste, her te gebruiken staalementen via een digitaal moederplatform te kunnen verhandelen op basis van een standaard. Deze standaard wordt momenteel ontwikkeld in het kader van het Ketendoorbraakproject Staal door Willem Pel (Balance & Result, die samenwerkt met Ketenstandaard). Het overzicht van de benodigde informatie voor de standaard zal in januari 2026 gereed zijn. Daarmee is voor staalementen een classificatiestructuur beschikbaar.

Voor hergebruik van betonelementen is de standaard voor digitale opslag nog niet ontwikkeld. Ketenstandaard is wel bereid om zo'n standaard te maken omdat dit goed aansluit bij werkzaamheden die ze in de planning hebben staan. In maart 2026 hopen zij de standaard voor beton af te hebben.

Voor het bouwen van een moederplatform is contact gezocht met DuSpot, Stichting Insert en DigiGo. Het overleg vond plaats met hen, de provincie Zuid-Holland, Jacqueline Cramer en Martin van der Vliet. Afgesproken is om met DuSpot in samenwerking met Stichting Insert in zee te gaan en korte lijnen te houden met DigiGo voor afstemming met landelijke ontwikkelingen op dit gebied.

Vervolgafspraken. We gaan ervan uit dat de standaard voor digitale opslag van staal in januari 2026 gereed is en van beton in maart 2026. DuSpot en Stichting Insert komen met een voorstel hoe een moederplatform gebouwd kan worden en aan welke vereisten deze moet voldoen.

d. In kaart brengen van hoogwaardige recyclingsmogelijkheden voor betonreststromen

Inhoud. Voor de betonreststromen die niet hergebruikt kunnen worden, gaat de voorkeur uit naar het hoogwaardig recyclen in gescheiden fracties, te weten zand, grind en cement (bij voorkeur als reactieve vulstof voor betonproductie). Binnen de betonrecycling zijn echter een beperkt aantal bedrijven in staat hoogwaardig te recyclen. Daarom is het van belang een overzicht te hebben van de mogelijkheden voor hoogwaardige betonrecycling in de provincie Zuid-Holland of daar vlakbij.

Resultaten. Allereerst is er een classificatie gemaakt in 5 klassen betonrecycling. Dit leidde tot het volgende overzicht:

Niveau	Naam	Resultaat van	Toepassing
1	Menggranulaat	Breken van metselwerk en beton (laagwaardige recycling)	Wegfundering (met minimum 50 % betonaandeel)
2	Betongranulaat en laagwaardig zand	Recycling van onderdelen van beton reststromen	Nieuw beton (onder voorwaarden)
3	Gerecycled grind en zand	Hoogwaardige recycling van grind en zand	Nieuw beton
4	Gerecycled grind, zand en (niet-reactieve) fines	Hoogwaardige recycling van beton	Nieuw beton
5	Gerecycled grind, zand en reactieve fines	Hoogwaardige recycling van beton met actieve toepassing van cement	Nieuw beton

Bron: Renewi (aangepast)

De voorkeur van de deelnemende partijen gaat in volgorde van prioriteit uit naar niveau 5, 4 en 3.

Vervolgens is een inventarisatie gemaakt van de betonrecyclers die voldoen aan type 5 of 4.

Hoogwaardige recyclers

	Recyclingniveau	Capaciteit (ton/jaar)	Opmerking
Everox (C2CA)	5	300	Vanaf april 2026
Urban Mine (Zaandam)	5	600.000	De tweede faciliteit van Urban Mine, gepland in de Rotterdamse haven, is nog in de planning.
Renewi (A'dam Westpoort)	4	150.000	
Circulair Mineraal (Dordrecht)	4	40.000	Vanaf voorjaar 2026

Er zijn twee recyclers die niveau 5 kunnen leveren, maar hun productieproces zit nog in de kwaliteitsborgingsprocedure van CROW en heeft daardoor nog niet het formele stempel om niveau 5 te mogen leveren. Het gaat om Urban Mine en Everox. Daarom leveren deze op dit moment evenals de twee andere recyclers niveau 4 gerecycled beton.

Om het staalschroot zo hoogwaardig mogelijk te recyclen is het wenselijk om dit staalschroot op diverse kwaliteiten te scheiden. Aangezien staalschroot uit de B&U relatief schoon en hoogwaardig is, zorgt de verwerker voor scheiding op kwaliteit en afzet. Gezien het feit dat nu nog grote hoeveelheden staalschroot naar buiten de EU worden geëxporteerd, is het wenselijk bij voorkeur het staalschroot af te zetten naar staalfabrieken in Nederland of omliggende landen. Hierop zijn de deelnemers aan deze moonshot geattendeerd.

Vervolgafspraken. De betrokken partners hebben toegezegd om de voorgestelde prioritering naar hoogwaardigheid van de recycling van beton als basis te gebruiken en allereerst contact te (laten) zoeken met de vier genoemde bedrijven om hun betonreststromen te laten recyclen. Bij contractering zal er tevens op gewezen worden om het staalschroot af te zetten bij Europese staalbedrijven.

e. Inventariseren bij betrokken partners in hoeverre zij bereid zijn herbruikbare beton- en staalementen te gaan gebruiken in hun nieuwe bouwwerken en/of gemeentelijke infra

Inhoud. Om vraag en aanbod kostenefficiënt bij elkaar te kunnen brengen is het van belang een eerste indruk te krijgen van de bereidheid van betrokken partners om herbruikbare beton- en staalementen te gaan gebruiken in hun nieuwe bouwwerken en/of gemeentelijke infra.

Resultaten. De betrokken publieke opdrachtgevers (uitgezonderd RVB) gaven aan te weinig nieuw te bouwen om een toezegging te kunnen doen over hergebruik. Deelnemende bouwbedrijven, RVB en woningcorporaties waren in principe bereid om het her te gebruiken materiaal waar mogelijk in hun projecten toe te passen. Wel gaven verschillende partners, met name degenen die gericht zijn op woningbouw, aan weinig staal te gebruiken. Daarnaast is hergebruik van veel betonelementen in de B&U minder voor de hand liggend omdat hier beton veelal op maat wordt gemaakt en dus minder gebruik gemaakt kan worden van elementen met standaardmaten. Wat dat betreft zijn bestratingsmaterialen en kanaalplaten het meest kansrijk.

Vervolgafspraken. De praktijk zal volgend jaar gaan uitwijzen welke mogelijkheden er in de praktijk blijken te zijn voor hergebruik van beton- en staalementen.

f. Inventariseren bij betrokken partners of zij interesse hebben om in hun tenders toepassing van gerecycled beton op te nemen als optie voor de productie van nieuw beton

Inhoud. Om ervoor te zorgen dat het hoogwaardig gerecycled materiaal wordt afgenomen is het wenselijk dat de betrokken partners zich willen verbinden aan betonproducenten die met gerecycled zand, grind en cement nieuw beton willen maken. Naar verwachting brengt toepassing van betonrecycalaat geen meerkosten met zich mee ten opzichte van het huidige standaardbeton en kan leiden tot een aanzienlijke reductie van CO₂ bij toepassing van een combinatie van beproefde betoninnovaties.

Resultaten. Deelnemende bouwbedrijven, RVB en woningcorporaties waren in principe bereid om het gerecyclede materiaal waar mogelijk in hun projecten toe te passen. Daarbij zal wel een betonproducent betrokken moeten worden.

Vervolgafspraken. De praktijk zal volgend jaar gaan uitwijzen welke mogelijkheden er in de praktijk blijken te zijn voor toepassing van het gerecyclede beton in nieuwe projecten.

g. Opzetten van een gezamenlijk aanpak voor de monitoring en controle van de aanbestede werkzaamheden

Inhoud. Om de voortgang te meten en controleren van dit gezamenlijke moonshot project is het wenselijk een gezamenlijk initiatief te nemen.

Resultaten. Als eerste stap is een vijftal indicatoren geformuleerd die een afgestemde rapportage over de voortgang mogelijk maakt. Dit zijn de volgende indicatoren:

- Circulair gesloopt (met bewijs hiervoor) in beton- en staalementen voor hergebruik en als dat niet kan voor recycling.
- Hoeveel beton- en staalementen in aantal, afmetingen en gewicht elke opdrachtgever fysiek heeft opgeslagen in kalenderjaar 2026 op locaties in Zuid-Holland en hoeveel elders in het land. Hoeveel hiervan is inmiddels hergebruikt in de bouw in Zuid-Holland en hoeveel elders?
- Hoeveel betongranulaat in kg is door elke opdrachtgever getransporteerd voor hoogwaardige recycling categorie 4 en hoeveel categorie 3.
- Is bij het ontwerp en de constructie van nieuwe gebouwen/woningen of bij renovatie rekening gehouden door elke opdrachtgever met het toepassen van herbruikbare beton- en staalementen? Ja (hoeveel van het totaal aantal projecten in Zuid-Holland waarbij elke opdrachtgever betrokken is / Nee.

- Zijn deze beton- en staalementen gevonden op het digitale platform voor hergebruik van beton- en staalementen dat is opgezet in de provincie Zuid-Holland?

Vervolgafspraken. Bovenstaande indicatoren zijn het startpunt, maar vergen nog verdere uitwerking. Ook moet nader bepaald worden wie welke data aanlevert, wie deze aggregereert tot een totaaloverzicht en wie dit overzicht controleert.

h. Onderling delen van leerervaringen en bundelen voor derden is onderdeel van het project.

Inhoud. Deze moonshot heeft als doel om van elkaar te leren binnen het project en als basis te dienen voor andere, vergelijkbare initiatieven die nu en in de toekomst in andere delen van het land genomen worden.

Resultaten. Tijdens de overleggen binnen de groep publieke opdrachtgevers en de groep private opdrachtgevers, inclusief RVB heeft kennisuitwisseling plaatsgevonden. Het totaal aantal partners was te groot om gezamenlijke Teams bijeenkomsten te houden. Bovendien werd hiermee elke vorm van oneerlijke concurrentie in de markt voorkomen. De overleggen waren dusdanig gestructureerd dat per te bespreken onderwerp door de ketenregisseur en secretaris informatie werd voorbereid en op basis daarvan een concept besluit werd geformuleerd. Dit maakte het mogelijk om met alle aanwezigen op Teams een goede gedachtewisseling te hebben en tot besluiten te komen. Tevens werkten de betrokken partners samen in zowel het vormen van circulaire ketens, als het koppelen van bestaande ketens, (digitale) platforms, en circulaire grondstoffen hubs.

De twee groepen hebben elkaar niet ontmoet. Daarom wordt op 2 februari een gezamenlijke bijeenkomst georganiseerd. Tijdens deze bijeenkomst worden de resultaten van de moonshot zoals hierboven beschreven, bekrachtigd en het vervolgtraject afgesproken. Aanwezig zullen ook zijn de vertegenwoordigers van het Betonhuis, Bouwen met Staal, DuSpot en Insert.

5. Vervolgactiviteiten

Formeel is het moonshotproject in december 2025 afgerond. De ketenregisseur en secretaris hebben zich echter bereid verklaard om in Q1 2026 ervoor zorg te dragen dat het initiatief ook zonder ondersteuning van derden wordt gecontinueerd. Dit betekent dat nog besproken zal worden, wie welke rol en verantwoordelijkheid wil nemen voor het vervolg van dit moonshot project. Een eerste aanzet daartoe zal gegeven worden op 2 februari tijdens een fysieke bijeenkomst waarin alle betrokken partijen bijeen zullen komen. De resultaten van de moonshot en het vervolg zullen dan aan de orde komen.

De overdracht van de regierol in dit moonshotproject is ook van belang in het kader van de werkzaamheden van het Betonakkoord en Bouwakkoord Staal. De resultaten leveren een belangrijke input aan de expert commissie beton en die van staal om prestatie-eisen in de tijd te formuleren voor de verduurzaming van beide materialen. Op basis van de praktijkervaringen van dit project kunnen weloverwogen prestatie-eisen opgesteld worden.

De ketenregisseur en secretaris zullen in januari ook nog een beknopte handreiking schrijven voor geïnteresseerden die vergelijkbare initiatieven willen nemen.